

نشانه های پرخاشگری در آزمون نقاشی آدمک در پسران ۹ ساله

* علی فرهادی^۱، دکتر حمیدرضا پوراعتماد^۲

^۱ دانشجوی دکترای روان شناسی، ^۲ استادیار دانشکده ی علوم تربیتی و روان شناسی - دانشگاه شهید بهشتی

خلاصه

مقدمه: آزمون نقاشی آدمک به عنوان فرافکنی دنیای درونی می تواند اطلاعاتی در مورد علایق، اضطراب ها، دفاع ها و بازداری فرد نشان دهد. هدف این مطالعه بررسی نشانه های پرخاشگری در آزمون نقاشی آدمک دانش آموزان پسر بود.

روش کار: در این مطالعه ی تبیینی، ۵۷ نفر از دانش آموزان پسر پایه ی سوم دوره ابتدایی یکی از مدارس شهر خرم آباد به روش نمونه گیری در دسترس انتخاب شدند. مطابق دستورالعمل تست آدمک در ابتدا از آن ها خواسته شد تصویر یک فرد را نقاشی کرده و سپس ویژگی های یک فرد پرخاشگر را بنویسند و در آخر تصویر یک فرد پرخاشگر را بکشند. جهت تعیین نشانه های پرخاشگری، نشانه های موجود در نقاشی آدمک پرخاشگر با آدمک معمولی مقایسه گردید. داده ها با استفاده از آمار توصیفی و آزمون های غیر پارامتریک نظیر آزمون علامت، مک نمار و ضریب همبستگی فی تجزیه و تحلیل گردیدند.

یافته ها: بر اساس تحلیل داده ها، خطوط پرننگ، رنگ قرمز، شکل دهان (قوس به پایین)، ابروی کج و گره ای، سر بدون مو، موی سیخ شده و گرفتن ابزار پرخاشگری در دست (مخصوصا چاقو) به عنوان نشانه های پرخاشگری در آزمون آدمک پرخاشگر استخراج شدند که به طور معنی داری ($P < 0/001$) از فراوانی بالاتری نسبت به آزمون نقاشی آدمک معمولی برخوردار بودند.

نتیجه گیری: بین نتایج این مطالعه در خصوص بعضی نشانه های پرخاشگری با سایر مطالعات هم خوانی وجود دارد. چون در این مطالعه نمایش ابزارهای پرخاشگری به خصوص چاقو قابل ملاحظه بود، این مسئله باید مورد توجه خانواده ها و مسئولین آموزشی قرار گیرد زیرا می تواند نشانه ای از رفتارهای پرخاشگرانه ی رایج در جامعه باشد.

واژه های کلیدی: آزمون نقاشی آدمک، پرخاشگری، پسران

مقدمه

وجود دارد، همه ی آن ها نیازمند یک آزمایش شونده برای ترسیم یک فرد یا بیشتر هستند (۷).

این روش ها به دو دسته تقسیم می شوند:

۱- روش های جنبشی (حرکتی) که در آن ها از آزمودنی خواسته می شود فردی را ترسیم کند که فعالیتی را انجام می دهد.

۲- روش های غیر جنبشی (غیر حرکتی) که در آن ها فرد ترسیم شده هیچ عملی انجام نمی دهد (۸).

در بین آزمون های ترسیمی، آزمون ترسیم آدمک گودیناف^۱ (DAM) از قدمت و شهرت بیشتری برخوردار است. این آزمون در سال ۱۹۲۶ توسط فلورانس گودیناف^۲ برای سنجش توانایی های شناختی، ذهنی و هوش کودکان به کار رفت (۹).

آزمون های ترسیمی روش های تشخیصی فرافکنی هستند که در آن ها از فرد خواسته می شود یک فرد، موضوع یا یک وضعیت را نقاشی کند تا عملکردهای شناختی، بین فردی یا روان شناختی او مورد ارزیابی قرار گیرند (۱).

آزمون های ترسیمی به عنوان ملاک اندازه گیری عملکردهای ذهنی، ارزیابی شخصیت و عملکردهای خانواده، ارزیابی هیجان ها، ترس ها و نیازها و شناسایی نقش های جنسی مورد استفاده قرار می گیرند (۶-۲).

با وجود این که طیف گسترده ای از روش های ترسیم آدمک *آدرس مولف مسئول: ایران، خرم آباد، میدان ۲۲ بهمن، بلوار ولایت، کوچه گلستان ۲.

تلفن تماس: ۰۶۶۱-۳۲۰۴۱۷۱-۸۷/۷/۲۷ Email: aram_f_a@yahoo.com

تاریخ وصول: ۸۷/۲/۲۸ تاریخ تایید: ۸۷/۷/۲۷

^۱. Draw-A-Man Test

^۲. F. L. Goodenough

این آزمون در سال ۱۹۶۳ توسط هریس^۱ تجدید نظر شد که شامل نمره گذاری همه جزئیات نقاشی بود و به فرد اجازه داده می شد که یک مرد، زن و خودش را ترسیم کند (۲).

در یکی از این نسخه ها آزمون نقاشی آدم^۲ (DAP) توسط مک آور^۳ در سال ۱۹۴۹ ساخته شد (۱۰). نحوه ی ترسیم در این آزمون، انعکاسی از اضطراب ها، تکانه ها، اعتماد به نفس و شخصیت آزمودنی است (۷).

در سال ۱۹۹۲ ناگلیری^۴ و دانشجویان وی یک سیستم نمره گذاری خاص آزمون های ترسیم آدم ابداع کردند که آزمون نقاشی آدم، روش غربالگری ناراحتی های هیجانی^۵ نامیده شد و بر اساس نمونه های بزرگی استاندارد گردید (۱۱). این روش نمره گذاری شامل ۵۵ قسمت است که به وسیله ی آزمون گر و بر اساس نقاشی کودکان و پاسخ به سئوالات ارزیابی می شوند.

بر اساس نظریه ی مک آور علایم اشتقاقی گوناگون در DAP با ویژگی خاص شخصیتی و آسیب شناسی روانی وابسته است. برای مثال چشم های بزرگ به هم پیوسته نشانه ی بدگمانی یا پارانوئید است، کراوات بلند نشانه ی پرخاشگری جنسی، فقدان خطوط ترسیم نشانه ی افسردگی و سایه اندازی زیاد (خطوط پررنگ) نشانه ی پرخاشگری است (۷).

اما یکی از مشکلات رفتاری کودکان که می تواند توسط آزمون نقاشی آدمک ارزیابی شود، رفتارها و تکانه های پرخاشگرانه است (۱۲).

لورنز^۶ (۱۹۶۳) پرخاشگری را به عنوان یک غریزه ی ستیزه جویی بر علیه اعضای هم نوع خود، در حیوانات و همین طور انسان، تعریف می کند. با توجه به شرایط، پرخاشگری می تواند مناسب یا نامناسب باشد (۱۲).

کانر^۷ (۲۰۰۲) پرخاشگری نامناسب را به عنوان یک واکنش خشم ناسازگار و غیرمعمول به خطر واقعی یا تصور شده که ممکن است شامل افسردگی نیز باشد، تعریف می کند.

بعضی از کودکان افسرده خشمگین تر از بچه های عادی هستند. وی پرخاشگری مناسب را به عنوان رفتار انطباقی با تغییرات اجتماعی و ارزش های آن تعریف می کند و بیان می دارد که از پرخاشگری مناسب به نامناسب پیوستاری وجود دارد. کودکان و نوجوانان ممکن است یکی، هر دو یا هیچ کدام از رفتارهای پرخاشگرانه ی مناسب یا نامناسب را بروز ندهند (۱۳).

نشانه های پرخاشگری که در نقاشی آزمون آدمک استنباط می شود شامل: خطوط ترسیم شده ی زاویه دار، پررنگ، واجد برانگیختگی و غالباً مملو از تیرگی است (۱۵، ۱۴، ۷). جزئیات صورت آدمی مبین خشم هستند مانند چشم های دریده، بینی با پره های باز، لب های کلفت، گاهی دندان ها و ناخن ها حتی ناخن های پا ترسیم می شوند. گاهی آدمک به سلاحی مجهز است. هم چنین رنگ زنده و تند مثل قرمز می تواند نماد پرخاشگری در آزمون آدمک باشد (۱۶، ۱۴).

بنابراین با توجه به توان آزمون های ترسیمی در شناخت عواطف و شخصیت کودکان، این مطالعه با هدف شناسایی نشانه های پرخاشگری در آزمون نقاشی آدمک، در بین دانش آموزان پسر پایه ی سوم دوره ابتدایی شهرستان خرم آباد انجام گرفت.

روش کار

در این مطالعه ی تبیینی تعداد ۵۷ نفر از دانش آموزان پسر پایه ی سوم دوره ی ابتدایی یکی از مدارس ناحیه ی یک شهرستان خرم آباد با هماهنگی مسئولین آموزش و پرورش به روش نمونه گیری در دسترس انتخاب شدند (با توجه به این که مطالعه ی حاضر صرفاً یک مطالعه ی تبیینی و روش نمونه گیری آن در دسترس بوده است و هم چنین در مطالعات خارجی انجام شده حجم نمونه بین ۴۴ تا ۱۱۰ نفر بوده است، حجم نمونه ۵۷ نفر از دانش آموزان سوم ابتدایی یک مدرسه انتخاب گردید). جهت انجام آزمون در ابتدا یک برگه ی سفید به همراه یک بسته مداد رنگی (۶ تایی) در اختیار هر یک از اعضای گروه نمونه قرار داده شد، سپس بر اساس دستورالعمل آزمون آدمک از آن ها خواسته شد تصویر یک فرد را نقاشی کنند (۱۷، ۱۴).

¹ Harris

² Draw-A-Person Test

³ Mac Hover

⁴ Naglieri

⁵ Draw-A-Person: Screening Procedure of Emotional Disturbance

⁶ Lorenz

⁷ Connor

به منظور رعایت اخلاق پژوهش، فرآیند و اهداف طرح برای مسئولین آموزش و پرورش، مدیر مدرسه و معلمین دانش آموزان توضیح داده شد. هم چنین برای دانش آموزان توضیح داده شد که این نقاشی ها صرفاً برای انجام یک مطالعه است و کسانی که تمایلی ندارند می توانند شرکت نکنند.

داده های استخراج شده با استفاده از آمار توصیفی (نمودار و جدول) و آزمون های غیر پارامتریک استفاده شد. برای مقایسه نشانه های پرخاشگری در نقاشی های آدمک پرخاشگر و غیر پرخاشگر با توجه به این که به هر نشانه یک کد داده شده بود از آزمون های علامت (وقتی که بیش از دو کد وجود داشت مانند رنگ) و مک نمار (زمانی که حد دو کد وجود داشت مانند نمایش دندان) استفاده شد. هم چنین برای بررسی رابطه بین گفته های دانش آموزان و نشانه های پرخاشگری در نقاشی های آدمک پرخاشگر از ضریب همبستگی فی استفاده شد.

نتایج

به منظور بررسی نشانه های پرخاشگری، نشانه های زیر در آزمون نقاشی آدمک معمولی و پرخاشگر مقایسه شدند: خطوط ترسیمی، پررنگی، شکل دهان، نمایش دندان، شکل ابرو، گرفتن ابزار (سلاح) پرخاشگری در دست، شکل بینی، مو، چشم ها، جنسیت و رنگ. نتایج آزمون مک نمار در خصوص خطوط ترسیمی نشان داد که بین خطوط ترسیمی در نقاشی آدمک معمولی (۱۴٪) و آدمک پرخاشگر (۱۷/۵٪) تفاوت معنی دار وجود ندارد ($P=0/18$) اما بین پررنگی خطوط در نقاشی معمولی و پرخاشگر تفاوت معنی داری وجود داشت ($P<0/001$) به این صورت که در نقاشی های آدم غیر پرخاشگر پررنگی ۲۶/۳٪ بود در حالی که در نقاشی های آدمک پرخاشگر ۵۴/۴٪ بود. یکی از نشانه هایی که آزمون علامت تفاوت معنی داری ($P<0/001$) بین دو نقاشی (پرخاشگر و غیر پرخاشگر) نشان داد، شکل دهان بود. بالاترین فراوانی شکل دهان در نقاشی های غیر پرخاشگر قوس دهان به طرف بالا بود (۷۰/۲٪) (تصویر شماره ۱)، در حالی که در نقاشی آدمک پرخاشگر شکل دهان به صورت قوس پایین

پس از اتمام، نقاشی های دانش آموزان جمع آوری گردید و به آن ها استراحت کوتاهی همراه با پذیرایی مختصر داده شد. در مرحله ی بعد از دانش آموزان سؤال شد که پرخاشگری و عصبانیت یعنی چه؟ و آیا تا به حال قیافه ی یک فرد عصبانی و پرخاشگر را دیده اند؟ و از آن ها خواسته شد ویژگی های یک فرد عصبانی و پرخاشگر را روی برگه ی دوم بنویسند. و در نهایت از گروه نمونه (۵۷ نفر) خواسته شد تا تصویر یک آدم پرخاشگر و عصبانی را نقاشی کنند.

با توجه به روش نمره گذاری مک آور نشانه های برجسته ی پرخاشگری استخراج شد (۱۰). نشانه های پرخاشگری در آدمک پرخاشگر با توجه به آن چه در منابع ذکر شده در نقاشی آدمک پرخاشگر با نقاشی آدمک غیر پرخاشگر (معمولی) مقایسه و نشانه های برجسته ی پرخاشگری استخراج شدند (۱۷). هم چنین میزان هم خوانی بین ویژگی های بیان شده برای پرخاشگری (در مرحله ی دوم) با نشانه های پرخاشگری در نقاشی آدمک پرخاشگر مورد بررسی قرار گرفت.

پژوهش هایی که درباره ی پایایی و اعتبار یا تایید نتایج آزمون ترسیم آدمک انجام شده اند به یافته های بسیار رضایت بخشی دست یافته اند تا جایی که مک آور بر این باور است که ترسیم آدمک می تواند به منزله ی امضای شخصی ترسیم کننده تلقی گردد (۱۴). پایایی نشانه های خاص در آزمون ترسیم آدمک بر حسب مطالعات مختلف نسبتاً متغیر گزارش شده است. کاهیل در سال ۱۹۸۴ بیان کرده است که پایایی اکثریت نشانه های آزمون آدمک بالای ۰/۸۰ بوده است (۱۲،۷). در مطالعه ی توماس و ویلیامز ضریب پایایی (همسانی درونی) با استفاده از آلفای کرونباخ ۰/۸۲ و برای انداز گیری هوش ۰/۹۲ گزارش شده است (۱۸). در زمینه ی اعتبار تست نیز بر اساس تست های فرافکن، تحقیقات نشان داده اند که تست آدمک از حساسیت بالایی برخوردار است (۱۸). ضرایب اعتبار بازآزمایی با استفاده از دستورالعمل هریس (۱۹۶۳) برای (DAP) در حد متوسط ($mdnr=0/74$) بوده است (۱۰). میزان اعتبار آن برای انداز گیری هوش $r=0/57$ (۸) و برای مشکلات روان شناختی $r=0/53$ گزارش شده است (۱۹).

بالاترین درصد را به خود اختصاص داده بود (۳۱/۶٪) (تصویر شماره ۲). جدول شماره (۱) فراوانی انواع شکل دهان را نشان می دهد.

تصویر ۲- نمونه های شکل دهان در نقاشی های آدمک پرخاشگر (قوس دهان به طرف پایین)

تصویر ۱- نمونه های شکل دهان در نقاشی های آدمک غیر پرخاشگر (قوس دهان به طرف بالا)

از نظر شکل ابرو نیز تفاوت معنی داری بین نقاشی های پرخاشگرانه و غیر پرخاشگرانه وجود داشت ($P < 0/001$)، به طوری که در گروه غیر پرخاشگر ۳۸/۶٪ اصلاً ابرو نکشیده بودند و در گروه پرخاشگر ۲۹٪ ابرو را به صورت گره ای و کج کشیده بودند (جدول شماره ۲) (تصویر شماره ۳).

یکی دیگر از نشانه های مهم پرخاشگری در آزمون آدمک پرخاشگر به طور معنی داری ($P < 0/001$) با نقاشی آدمک معمولی تفاوت داشت، نمایش دندان بود.

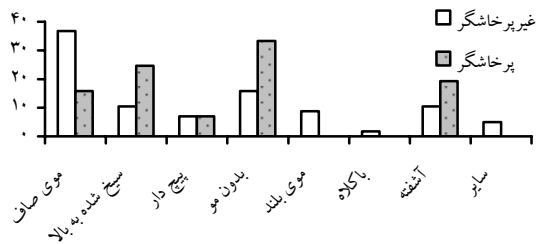
در گروه نقاشی آدمک غیر پرخاشگر ۵/۳٪ دندان را کشیده بودند در حالی که در نقاشی آدمک پرخاشگر ۳۱/۶٪ دندان را ترسیم کرده بودند.

جدول ۲- مقایسه ی فراوانی اشکال مختلف ابرو در نقاشی های آدمک پرخاشگر و غیر پرخاشگر

شکل ابرو	آدمک غیر پرخاشگر		آدمک پرخاشگر	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد
هلالی	۱۲	۲۱/۱	۶	۱۰/۵
خط صاف	۱۲	۲۱/۱	۷	۱۲/۳
بهم پیوسته	۱	۱/۸	۸	۱۴
کلفت	۴	۷	۰	۰
گره ای و کج	۶	۱۰/۴	۱۷	۲۹/۸
مثلثی	۰	۰	۴	۷
نکشیده	۲۲	۳۸/۶	۱۱	۱۹/۴
سایر	۰	۰	۴	۷
جمع	۵۷	۱۰۰	۵۷	۱۰۰

جدول ۱- مقایسه ی فراوانی انواع شکل دهان در نقاشی های آدمک پرخاشگر و غیر پرخاشگر

شکل دهان	آدمک غیر پرخاشگر		آدمک پرخاشگر	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد
قوس دهان به طرف بالا	۴۰	۷۰/۲	۱	۱/۸
قوس دهان به طرف پایین	۱	۱/۸	۱۸	۳۱/۶
دهان باز	۴	۷	۷	۱۲
دهان کج	۰	۰	۱۱	۱۹/۳
دهان مستطیلی	۵	۸/۸	۱۳	۲۲/۸
دهان مثلثی	۱	۱/۸	۳	۵/۳
نکشیده	۴	۷	۱	۱/۸
سایر	۲	۴	۳	۵/۴
جمع	۵۷	۱۰۰	۵۷	۱۰۰

نمودار ۲- فراوانی انواع شکل مو در نقاشی های آدمک پرخاشگر و غیر پرخاشگر

تجزیه و تحلیل داده های مربوط به شکل چشم نشان داد که در گروه نقاشی غیر پرخاشگر چشم ها بیشتر به صورت نقطه ی کوچک بود (۲۶/۳٪) و در گروه پرخاشگر چشم ها به صورت باز و بزرگ بود (۲۲/۱۸٪) اما آزمون علامت تفاوت معنی داری در خصوص نشانه های پرخاشگری بین دو گروه نقاشی آدمک (پرخاشگر و غیر پرخاشگر) نشان نداد ($P=0/11$). هم چنین در خصوص بینی نیز آزمون علامت تفاوت معنی داری بین نشانه ها در دو گروه نقاشی نشان نداد ($P=0/19$).

از نظر جنسیت نیز در ترسیم های غیر پرخاشگر ۱۴٪ جنسیت آدمک های نقاشی شده مونث و ۱۴٪ نیز نامشخص (نشانه های زنانه و مردانه دقیقاً مشخص نبود) و ۷۱/۹٪ مذکر بود در حالی که در نقاشی های آدمک گروه پرخاشگر ۱/۸٪ جنسیت مونث، ۸/۸٪ جنسیت نامشخص و ۸۹/۵٪ جنسیت مذکر داشتند. این تفاوت جنسیت بین دو گروه تفاوت معنی داری نبود ($P=0/09$).

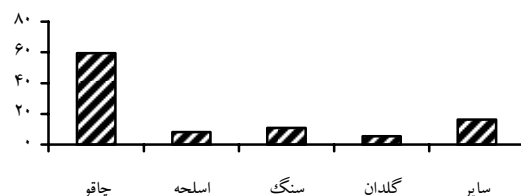
آخرین نشانه مربوط به پرخاشگری که مورد بررسی قرار گرفت رنگ بود که آزمون علامت تفاوت معنی داری ($P<0/01$) در استفاده از رنگ بین دو گروه نقاشی پرخاشگر و غیر پرخاشگر نشان داد، به این صورت که در گروه غیر پرخاشگر رنگ زرد ۲۱/۸٪ و رنگ آبی ۱۷/۳٪ و در گروه پرخاشگر رنگ قرمز ۲۵/۷٪ و رنگ زرد ۲۰/۵٪ بیشترین درصد را به خود اختصاص داده بودند (نمودار شماره ۳). لازم به ذکر است که ۱۹/۲۹٪ رنگ صورت را در گروه نقاشی پرخاشگر قرمز کشیده بودند. در این مطالعه از گروه نمونه خواسته شده بود نشانه هایی را که در یک فرد عصبانی و پرخاشگر دیده اند و یا می شناسند بنویسند.

تصویر ۳- نمونه شکل ابرو کج و گره ای در نقاشی های آدمک پرخاشگر

ترسیم ابزارهای پرخاشگری در نقاشی های آزمون آدمک پرخاشگر نیز با استفاده از آزمون مک نمار به طور معنی داری ($P<0/001$) نسبت به آزمون آدمک غیر پرخاشگر بیشتر بود به طوری که در ترسیم های غیر پرخاشگر تنها ۱/۸٪ ابزار پرخاشگری ترسیم شده بود؛ اما در نقاشی پرخاشگر ۶۴/۹٪ انواع ابزارهای مختلف خشونت (اسلحه، چاقو، چوب، سنگ و ...) را ترسیم کرده بودند (نمودار شماره ۱).

بررسی اطلاعات به دست آمده در خصوص شکل مو نشان داد که آدمک بدون مو (۳۳/۳٪) و با موی سیخ شده (۲۴/۶٪) بیشترین فراوانی را در نقاشی های آدمک پرخاشگر در مقایسه با آدمک غیر پرخاشگر داشتند ($P<0/01$) (نمودار شماره ۲).

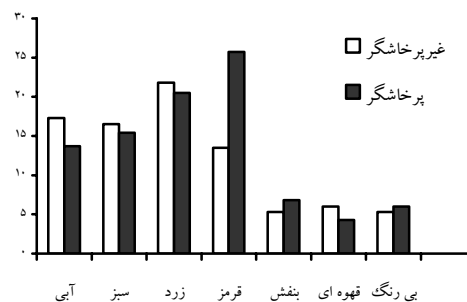
نمودار ۱- انواع ابزارها پرخاشگری مورد استفاده در نقاشی های آدمک پرخاشگر

بحث

به طور کلی این یک استدلال قابل قبول است که نقاشی به عنوان فرافکنی دنیای درونی فرد می تواند اطلاعاتی در مورد علائق، اضطراب ها، دفاع ها و بازداری فرد به دست دهد (۲۰). ترسیم های فرافکنی ابزاری مهم و گرانبها در فهم غیرشفاهی دنیای نیمه هوشیار بیماران است و این محرز شده است که کودکانی که رنج های فیزیکی و آزار جنسی داشته اند آن ها را به شکل سمبل های بینایی قابل ملاحظه نمایش می دهند (۲۱). استفاده از تکنیک ها و ارزیابی های فرافکنی در حیطه کودکان با استقبال زیادی مواجه شده است (۲۲). آزمون نقاشی آدمک به عنوان یک ابزار تکنیکی ارزشمند علی رغم فقدان شواهد تجربی برای حمایت از آن، نشانه هایی از ماهیت اختصاصی مشکلات مراجعین فراهم می کند (۲۳). به طور کلی برای بررسی متون تحقیقی منتشر شده در خصوص ترسیم شکل انسان در خلال سال ۱۹۵۷ اساساً از حمایت تجربی برای استفاده از این آزمون به عنوان یک ابزار کلینیکی تاکید داشته اند (۲۴). در مطالعه ای به بررسی پایایی و روایی آزمون DAP پرداخته شد. نتایج این مطالعه نشان داد که این آزمون بیشتر برای ارزیابی متغیرهای شناختی، رسش مفهوم تصور بدنی و شناسایی برخی تفاوت های جنسی و نیز ابزاری برای ارزیابی شخصیت کاربرد دارد (۲۵).

در این مطالعه نیز محققین به بررسی نشانه های پرخاشگری در آزمون نقاشی آدمک دانش آموزان پرداختند. نتایج این بررسی نشان داد که مهم ترین نشانه های پرخاشگری عبارت بودند از: رنگ قرمز، خطوط پررنگ، نمایش دندان ها، نمایش ابزار پرخاشگرانه در دست (مخصوصاً چاقو)، ابروهای کج و گره ای (اخم)، شکل دهان به صورت قوس پایین و کج، سر بدون مو و موی سیخ شده.

مقایسه نتایج به دست آمده در خصوص نشانه های پرخاشگری با منابع و مطالعات دیگر نشان می دهد که در بعضی موارد هم خوانی بین نتایج وجود دارد اما در موارد دیگر این هم خوانی وجود ندارد. یکی از نشانه ها در این مطالعه خطوط پررنگ (سایه دار) بود، این نشانه با یافته های ذکر شده

نمودار ۳- فراوانی انواع رنگ مورد استفاده در نقاشی آدمک پرخاشگر و غیر پرخاشگر

بررسی نوشته های دانش آموزان در خصوص علایم و ویژگی هایی که در قیافه یک فرد عصبانی و پرخاشگر مشاهده می شود نشان داد که بیشترین درصد مربوط به اخم کردن با ۵۹/۶٪ و بهم ریختن اشیاء ۵۹/۶٪ بود. هم چنین کتک زدن زن و بچه ۳۳/۳٪، کتک زدن دیگران ۳۳/۳٪، به کار بردن کلمات رکیک ۲/۱٪، عرق کردن ۲۸/۱٪، قرمز شدن صورت ۳۳/۳٪، دهان باز ۲۲/۸٪، نمایش دندان ۱۷/۵٪ و در دست گرفتن ابزار پرخاشگرانه ۸/۸٪ از دیگر نشانه های پرخاشگری بود که در نوشته های دانش آموزان ذکر شده بود. به منظور بررسی میزان هم خوانی نشانه های پرخاشگری در نقاشی های آزمون آدمک پرخاشگر و گفته های دانش آموزان در مورد نشانه های پرخاشگری از ضریب همبستگی فی استفاده شد که نتایج نشان داد در زمینه اخم کردن و ابروهای گره کج، فشردن دندان ها، قرمز شدن صورت همبستگی معنی داری وجود دارد (جدول شماره ۳).

جدول ۳- همبستگی بین نشانه های پرخاشگری در آزمون آدمک و گفته های پسران در مورد نشانه های پرخاشگری

آزمون آدمک	
گفته های پسران	ابرو
اخم	$\phi = 0.73$ $P = 0.01$
فشردن دندان	$\phi = 0.68$ $P = 0.01$
قرمز شدن صورت	$\phi = 0.70$ $P = 0.01$

گفته می شود که برای بررسی و قضاوت درباره ی نقاشی های آدمک، مانند هر موضوع دیگر همیشه باید وابستگی و همبستگی فرهنگی کودک را مشخص کرد زیرا ممکن است امری در یک محیط فرهنگی عادی و در محیط دیگر نشانه ای از یک مشکل باشد (۱۷). هم چنان که آدلر^۳ (۱۹۸۲) و دنیس^۴ (۱۹۹۶) اظهار داشته اند: ترسیم، ابزار مناسبی برای بیان و فهم ارزش های گروهی رایج در محیط های فرهنگی است (۹). بنابراین، این دو یافته یعنی شکل دهان و ابرو و نیز استفاده زیاد از چاقو را می توان به محیط فرهنگی و اجتماعی گروه نمونه نسبت داد.

در یک مطالعه که بر روی ۲۱۴ نوجوان سنین ۱۲ تا ۱۸ سال، ۱۰۰ بیمار بستری روان پزشکی و ۱۱۴ دانش آموز دبیرستان به منظور بررسی رفتارهای تکانشی و غیر تکانشی انجام شد، آزمون نقاشی آدمک و تست بندرگشتالت به منظور تعیین نشانه های تکانشی مورد مقایسه قرار گرفتند. نتایج نشان داد که میزان تکانشی بودن با عملکرد افراد در ترسیم ارتباط دارد و تحلیل داده ها نشان داد که متغیرهای تست نقاشی آدمک اندکی بهتر از تست بندرگشتالت بین رفتار تکانشی و غیر تکانشی تمایز ایجاد می کند (۲۸).

در مطالعه لیزا و گرین وی^۵ (۲۰۰۱) در استرالیا ۲۱۹ نفر بزرگسال (۶۱ زن و ۶۸ مرد) به منظور تعیین ارتباط ترسیم و سبک دفاعی مورد بررسی قرار گرفتند. نتایج به دست آمده نشان داد که افرادی که دارای سبک دفاعی منفعل پرخاشگر بودند بیشتر از الگوی نقطه چین در ترسیم استفاده کرده بودند. لازم به ذکر است که برای ترسیم در این مطالعه از تست تکمیل نقاشی فرانک استفاده شده بود (۲۰).

استفاده از آزمون آدمک به عنوان شاخص اختلالات تحولی در مطالعه هارولد ایرتون^۶ انجام شد. در این مطالعه که بر روی جمعیت بیمار کودکان در یک بیمارستان کودکان استرالیا انجام شد، تست نقاشی آدمک به عنوان یک شاخص غیر اختصاصی عملکردهای روان شناختی به تست هوش ترجیح داده شد. نتایج این مطالعه نشان داد که DAP می تواند با انجام یک غربال گری ما را از احتمال بروز اختلالات رشد در کودکان گاه کند (۲۹).

توسط دادستان (۱۴) و دیگران (۷) هم خوانی دارد. هم چنین رنگ قرمز به عنوان نشانه پرخاشگری در بعضی منابع مورد تایید قرار گرفته است (۱۵، ۱۳) که در این مطالعه نیز به عنوان یکی از نشانه های پرخاشگری تعیین شده است. در خصوص نمایش دندان نیز نتایج مطالعه با یافته های دیگر مطالعات هم خوانی دارد (۱۴، ۷).

در یک مطالعه تحت عنوان استفاده بین فرهنگی از آزمون ترسیم مک آور استفاده شد به بررسی توصیف و تحلیل ترسیمی نقاشی آدمک جمع آوری شده از بچه های اسکیمو در کبک کانادا (در سال ۱۹۵۰) و کودکان سرخپوست در انتاریو کانادا پرداخته شد. نتایج بیانگر تفاوت های شخصیتی بین دو گروه به عنوان موضوع اصلی در نقاشی منعکس شده بود (۲۶).

در مطالعه ای دیگر که توسط رادنبرگ^۱ و همکاران (۲۰۰۱) انجام شد نقاشی های آدمک کودکان ۸-۱۲ ساله به منظور درک تاثیر زندگی در مناطق شهری و تطابق با خشونت های رایج در سال ۱۹۹۴ در آمریکای جنوبی مورد بررسی قرار گرفت، نتایج آن نشان داد که تفاوت های معنی دار بین قومی^۲ در میزان استرس و نشانه های هیجانی وجود دارد. بچه ها به شیوه های گوناگونی به استرس پاسخ می دادند که بالاترین آن خشم و پرخاشگری بود (۲۷).

در مطالعه مذکور مهم ترین نشانه های پرخاشگری در آزمون آدمک شامل: ترسیم با اندازه ی بزرگ، عضلات برجسته، بازوهای دراز، دست های بزرگ، نمایش دندان، اسلحه، چاقو و ناخن های بلند بود (۲۷).

در مطالعه ما نیز نمایش ابزارهای پرخاشگرانه در دست به خصوص چاقو، یکی از نشانه های پرخاشگری بود که با یافته های دیگر مطالعات هم خوانی دارد (۲۶، ۱۴، ۷).

اما یافته های به دست آمده از این تحقیق که به عنوان نشانه ی پرخاشگری استنتاج شده است مانند شکل دهان (قوس پایین و کج) و شکل ابروها (گره ای و کج) در مطالعات قبلی و منابع به آن ها اشاره ای نشده است. این نشانه می تواند مربوط به فرهنگ و اجتماع گروه نمونه باشد. در این خصوص

۳. Adler

۴. Denis

۵. Lisa and Greenway

۶. Harold Ireton

۱. Rudenberg

۲. Cross – National

نتیجه گیری

به طور کلی با توجه به نتایج به دست آمده، مهم ترین نشانه های پرخاشگری در این مطالعه شامل استفاده از رنگ قرمز، گرفتن ابزار پرخاشگری در دست (به خصوص چاقو)، شکل دهان (قوس پایین) و ابروی گره ای و کج بودند. در این بین استفاده از چاقو در نقاشی می تواند یک نشانه ی مهم و

قابل توجه باشد و نیازمند توجه خانواده ها، مسئولین آموزش و پرورش و صدا و سیما به منظور انجام فعالیت های مناسب جهت تغییر نگرش دانش آموزان در این رابطه است. هم چنین انجام یک مطالعه گسترده به منظور شناسایی نشانه های استرس در کودکان پیشنهاد می گردد چون براساس مطالعات ذکر شده رفتارهای پرخاشگری می تواند بیانگر یک واکنش به استرس باشد.

References

1. Paul K. The handbook of psychological testing. 2nd ed. New York: Routledge; 2000: 279-81.
2. Cox MV, Catte M. Severely disturbed children's human figure drawing: Are they unusual or just poor drawing? *Eur Child Adolesc Psychiatry* 2000; 9(4): 302-6.
3. Thomas GV, Jolley RP. Drawing conclusion: A re-examination of empirical and conceptual bases for psychological evaluation of children from their drawings. *Br J Clinical Psychol* 1998; 37(2): 127-39.
4. O'Hare D, Cook D. Children's sensitivity to different modes of color use in art. *Br J Educ Psychol* 1983; 53(3): 267-77.
5. Neale LE, Rosal ML. What can art therapists learn from the research on projective drawing techniques for children? A review of the literature. *The Arts in Psychotherapy* 1993; 20(1): 37-49.
6. Milne LC, Greenway P. Color in children's drawings: The influence of age and gender. *The Arts in Psychotherapy* 1999; 26(4): 261-3.
7. Lilienfeld SO, Wood JM, Garb HN. The scientific status of projective techniques. *Psychological science in the public interest* 2000; 1(2): 27-66.
8. Knoff HM, Prout HT. The kinetic drawing system: A review and integration of the kinetic family and school drawing techniques. *Psychol Sch* 1985; 22(1): 50-9.
9. Sahebi MA, Pouretamad HR, Mohammadi MR. [Size and coloring of drawing a person test in adolescents with bipolar disorders]. 1st ed. Tehran: Payesh 2003; 2(3): 191-8. (Persian)
10. Groth-Marnat G. Handbook of psychological assessment. 3rd ed. New York: John Wiley and sons; 1997: 255-90.
11. Naglieri JA, Pfeiffer SI. Performance of disruptive behavior disordered and normal samples on the draw-a-person: Screening procedure for emotional disturbance. *Psychol Assess* 1992; 4(2): 156-9.
12. Raweley S. Aggression and depression assessed through art: Using draw-a-story to identify children and adolescents at risk. 1st ed. New York: Brunner-Routledge and Hove; 2005: 25-7, 45-55.
13. Connor DF. Aggression and antisocial behavior in children and adolescents. 1st ed. New York: Guilford; 2002: 45-7.
14. Dadsetan P. [Child's personality assessment based on drawing tests]. 1st ed. Tehran: Roshd; 1994: 20, 104-5. (Persian)
15. Corman L. [Family drawings]. Dadsetan P, Mansour M. (translators). 1st ed. Tehran: Zharf; 1992: 34-7. (Persian)
16. Olivieyro-Ferary A. [Child's drawings an its concepts]. Sarrafan A. (translator). 5th ed. Zanjan: Dastan; 1993: 97, 123-33. (Persian)
17. Azmon padid company. [Directory of Goodenough test]. Tehran: Azmon padid company; 1992: 25-50. (Persian)
18. Thomas O, Williams JR. The reliability of scores for the draw-a-person intellectual ability test for children, adolescents, adults. *Psychoeducational assessment* 2006; 24(2): 137-44.
19. Kamphaus RW, Pleiss KL. Draw-a-person techniques: Tests in search of a construct. *J Sch Psychol* 1991; 29(4): 395-401.

20. Milne LC, Greenway P. Drawings and defense style in adults. *The Arts in Psychotherapy* 2001; 28 (4): 245-9.
21. Margaret RK. Symbolic participation: The role of projective drawings in a case of child abuse. *Psychoanal study child* 1997; 52: 260-300.
22. Gloria LK. The use of projective assessment techniques in pediatric setting. *J Pediatr Psychol* 1985; 10(2): 179-93.
23. Swenson JR, Clifford H. Empirical evaluations of human figure drawings. *Psychol Bull* 1957; 54(6): 431-66.
24. Swensen CH. Empirical evaluations of human figure drawings: 1957-1966. *Psychol Bull* 1968; 70(1): 20-44.
25. Adler PT. Evaluation of the figure drawing technique: Reliability, factorial structure, and diagnostic usefulness. *J Consult Clin Psychol* 1970; 35(1): 52-7.
26. Honigmann JJ, Carrera RN. Cross-cultural use of Machover's figure drawing test. *Am Anthropol* 1957; 59(4): 650-4.
27. Rudenberg SL, Jansen P, Fridjhon P. Living and coping with ongoing violence: A cross-national analysis of children's drawings using structured rating indices. [cited 2001 Jan 31]. Available from: <http://chd.sagepub.com/cgi/contentrefs>
28. Oas P. Validity of a draw-a-person and Bender Gestalt tests as measures of impulsivity with adolescents. *J Consult Clin Psychol* 1984; 52(6): 1011-9.
29. Ireton I, Quast W, Gantcber P. The draw-a-man test as an index of developmental disorders in a pediatric outpatient population. *Child Psychiatry Hum* 1971; 2(1): 42-9.